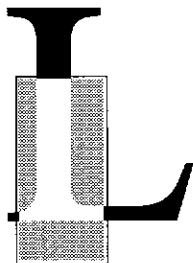

NOTES SOBRE LA CONFLUÈNCIA DE V I B EN CATALÀ

(1) Per a l'evolució de -F- veg. Heinrich LAUSBERG, *Lingüística romànica*, I (Madrid 1965), 355, i A. M. BADIA i MARGARIT, *Gramàtica històrica catalana*, trad. cat. (València 1981), 190. La solució més general és -F->-v-(DEFENSA > *devesa*), però a vegades es manté la -f- (PROFECTU > *profit*). Badia atribueix els casos de conservació de *f* a una pressió culta, mentre que Lausberg afirma que la -F- llatina només apareix en els mots genuïnament llatins en els compostos, de manera que quan es tenia consciència de la composició, la -F- es tractava com a inicial de mot i es conservava, però quan s'havia perdut aquesta consciència es tractava com una consonant medial i, per tant, se sonoritzava.

(2) LAUSBERG, *o.c.*, 356; però aquest autor sembla que es contradiu quant a la cronolo-

a V llatina no vocàlica, que tenia en principi una realització arrodonida [w], molt aviat va esdevenir fricativa bilabial [ɸ] en qualsevol posició, inicial o intervocàlica. Aquest resultat va coincidir en llatí vulgar amb el de -B- intervocàlica, que va esdevenir fricativa, i també amb el de -F- intervocàlica sonoritzada.⁽¹⁾ Segons Lausberg aquesta coincidència ja es devia haver produït vers el segle IV.⁽²⁾ Seguidament aquest so bilabial fricatiu [ɸ] resultant es va transformar en labiodental fricatiu [v].

En posició inicial B- i P- llatines van romandre inalterables, amb caràcter oclusiu [b], [p] respectivament, però la -P- en posició intervocàlica es va sonoritzar, mantenint, però, encara el caràcter oclusiu [b].

Així doncs, les solucions que van heretar les parles romàniques eren:

Consonants inicials: B->[b]-
P->[p]-
V->([ɸ])>[v]

Consonants intervocàliques: -B-, -V-, -F->[ɸ]>[v]
-P->[b]

D'ara endavant, i seguint E. Alarcos Llorach, utilitzarem per comoditat el signe B^v per a representar els resultats romànics de -B-, V-, -V- i -F-, que com hem vist presentaven una solució bàsica comuna [v].⁽³⁾

Però a banda i banda dels Pirineus s'ha produït una confluència general de B^v i dels resultats romànics de B- i -P- en un sol fonema /b/, que actualment es sol realitzar de forma oclusiva [b] en posició inicial o fricativa [ɸ] en posició intervocàlica.

Aquesta confluència ha estat atribuïda amb bastant d'unanimitat a la influència del substrat no indoeuropeu, pirinenc o ibèric, puix que ni el basc ni, pel que sabem, l'ibèric no posseïen els fonemes labiodentals fricatius sonor /v/ ni sord /f/. En les àrees on aquest substrat ha estat més operatiu, a més d'aquesta confusió s'ha produït també la pèrdua de la F inicial, és a dir, en castellà i en gascó.⁽⁴⁾

Pel cantó peninsular la confusió entre *b* i *v* d'antuvi podia tenir un precedent en el betacisme que s'observa en l'epigrafia romana hispànica, sobretot en les inscripcions cristianes, del Baix Imperi, amb continuïtat en època visigòtica, segons Carnoy, i en aquest supòsit el fenomen es remuntaria al llatí vulgar del segle III d.C.⁽⁵⁾ Però, Carnoy mateix, que no es refereix per res al substrat, rebutja aquesta possibilitat, perquè el betacisme es presenta també a la Gàl·lia, a Itàlia i a Il·líria, encara que és a Hispània on es troba més estès, i perquè en castellà, segons Cuervo, molt probablement durant l'edat mitjana encara es feia distinció entre *b* i *v*. Per aquest motiu atribueix el betacisme de les inscripcions a processos d'assimilació i dissimilació, i també per ultracorrecció: «les graveurs sachant qu'il fallait fréquemment écrire b pour ce qu'on prononçait v à l'intérieur des mots, auront poussé le zèle jusqu'à écrire b même à l'initial».⁽⁶⁾

Mariner segueix en aquest punt bàsicament l'opinió de Carnoy, però puntualitza que la confusió s'observa actualment en tots els idiomes peninsulars excepte en el català del sud, mallorquí i valencià, sense referir-se, però, al domini galaico-portuguès.⁽⁷⁾

M. C. Díaz y Díaz tanmateix afirma que en els textos hispànics no es troba *b* per *v* inicial i, com que ambdós sons eren distints en les antigues parles romàniques hispàniques, també accepta la conclusió de Carnoy en el sentit que la confusió de les inscripcions hispanes no denota en absolut un tret característic d'aquesta regió; i els pocs exemples de *v* per *b* que hi figuren opina que són deguts a una tendència a convertir la *b* intervocàlica en fricativa.⁽⁸⁾

Amb tot, crec que fóra interessant de revisar de nou la procedència concreta d'aquestes inscripcions hispanes i gal·les per tal de poder relacionar-les o no amb l'àrea primitiva de la confusió romànica d'ambdues consonants.

Pel que fa a la Gàl·lia, la confusió s'ha estès en occità en una àmplia zona meridional, de l'Atlàntic a la Mediterrània, a partir de les parles pirinenques. En gascó la confusió és antiga, documentada el segle XII i testimoniada per les *Leys d'Amors* (II, 194), encara que els textos medievals gascons solen distingir gràficament *b* i *v* per influència de la koiné literària.⁽⁹⁾ Coromines observa que aquesta confusió i d'altres fenòmens atribuïbles a una influència del substrat no indoeuropeu arriben fins a l'Olt i l'Orlhaguès.⁽¹⁰⁾

L'evolució dels sons *b* i *v* en castellà ha estat estudiada particularment per Amado Alonso i Dámaso Alonso, i de manera més sumària per Rafael Lapesa.

gia, perquè afirma seguidament que ja en el segle II la pronúncia de [b] es fa labiodental [v]. És evident que el pas previ de [w] > [b] no pot ésser anterior en el temps al subsegüent de [b] > [v]. Per a un estat de la qüestió veg. Maria BONIOLI, *La pronúncia del llatí nelle scuole dall'Antichità al Rinascimento*, I (Torino 1962), 46-54. Segons aquesta autora, sabem que fins al segle I d.C. existia la pronúncia [w] en llatí, però en aquest mateix segle devia començar l'evolució d'aquest so vers [b], que sabem que ja existia en el segle II pel testimoni dels gramàtics, per les confusions gràfiques entre *b* i *u* i per les transcripcions gregues de mots llatins, en les quals mentre que en un principi la *u* consonàntica era transcrita *ou* (ὠδὲλεγιος = Valerios), a partir del segle I d.C. va començar a ésser transcrita per *B*. Quant al pas subsegüent [b] > [v], sembla que correspon al segle V, perquè els mots germànics que es van incorporar al llatí amb posterioritat a aquesta data van transformar la *w* germànica, que era bilabial, en *gu* (**warjan* > *guarir*), a causa, evidentment, del fet que la *w* llatina ja s'havia transformat en fricativa labiodental [v] i sonava diferent, mentre que en els intercanvis anteriors al segle V s'observa una equivalència entre *w* germànica i *w* llatina (gòtic *wein*, anglès antic *win* < llatí *uinum*; germànic *wanga* > llat. *uagam*). A més, com que les llengües germàniques antigues no disposaven d'un so equivalent al de [v] del baix llatí, en els mots llatins introduïts tardanament en aquestes llengües aquest so fou transcrit i pronunciat [f] (llatí *uersus* > alemany *vers* pronunciat [fers]).

(3) Emilio ALARCOS LLO-RACH, *Algunas consideraciones sobre la evolución del consonantismo catalán*, dins *Miscelánea Homenaje a André Martinet*, II (La Laguna 1958), 5-40; trad. cat a ID. *Estudis de lingüística catalana* (Barcelona 1983), 79-117.

(4) Fins i tot un autor ben crític respecte a la influència del substrat com Frederick H. JUNGEMANN, *La teoría del substrato y los dialectos hispano-romances y gascones* (Madrid 1955), 336-416, admet aquesta influència en el cas de la confluència B-V del castellà i del gascò i en l'evolució F > h en aquestes parles.

(5) A. CARNOY, *Le latin d'Espagne d'après les inscriptions* (Bruxelles 1906), 128-141.

(6) CARNOY, *o.c.*, 139.

(7) Sebastián MARINÉ BIGORRA, *Inscripciones hispanas en verso* (Barcelona-Madrid 1952), 46-47.

(8) Manuel C. DÍAZ Y DÍAZ, *Rasgos lingüísticos de El latín de la Península Ibérica*, dins *Enciclopedia Lingüística Hispánica*, I (Madrid 1960), 165-166.

(9) Jules RONJAT, *Grammaire historique des parlers provençaux modernes*, II (Montpellier 1932), 5-6. Veg. també Gerhard ROHLFS, *Le gascon* (Tübingen-Pau 1970), 127-128.

(10) *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, III, pàg. 691, lín. 30-45, s.v. «esquerra».

(11) Amado ALONSO, *Examen de las ideas de Nebrija sobre antigua pronunciación española*, «Nueva Revista de Filología Hispánica», III (1949), 1-82, reeditat a Amado ALONSO, *De la pronunciación medieval a la moderna en español*, I (Madrid 1967), 21-61.

(12) Dámaso ALONSO, *B = V, en la Península Ibérica*, dins *Enciclopedia Lingüística His-*

A. Alonso afirma bàsicament que la *v* castellana devia ésser una labiodental molt feble, sense vibril·lació («rehilamiento»), que es devia pronunciar sovint com a [b] fricativa; el canvi [v] en [b] devia ocórrer simultàniament al de -[b]- > -[b]- en posició intervocàlica; la confusió de *v* en *b* es produí abans a Castella la Vella que a la resta, de manera que al sud de Burgos no es va generalitzar fins a la segona meitat del segle XVI.⁽¹¹⁾

D. Alonso dedicà posteriorment un llarg article a aquest fenomen, que amplià a un context peninsular més ampli.⁽¹²⁾ Segons aquest lingüista, «la interpretación más sencilla de lo que ocurrió en el N. de la Península (desde el gallego al catalán) parece la siguiente: las -b- y -v- latinas habrían confluído en -b-, que la ortografía medieval representava con -u-. Al producirse la fricativación de la -b- procedente de -p- latina, no hubo, pues, la menor dificultad: resultó una -b- que fue a confundirse con la otra -b- (<-v- y -b-) ya existente... En Cataluña, más apegada a la tradición ortográfica medieval, tenemos *haver*, *lavar* y *abella*, pero en los tres casos con el valor fonético -b-». ⁽¹³⁾ El manteniment de la *v* labiodental fricativa fóra, doncs, un fenomen meridional, que al nostre domini lingüístic es manifesta a partir del sud de Catalunya.

R. Lapesa només es refereix de passada a aquesta qüestió i afirma que en el segle XIII al Nord, a l'àrea contigua al País Basc, la *v* ja devia tenir una articulació bilabial, fàcilment confusible amb la *b* oclusiva, mentre que a la resta era encara fricativa i generalment labiodental.⁽¹⁴⁾

En català han tractat detalladament aquesta qüestió Joseph Gulsoy i Philip D. Rasico, que reporten la bibliografia anterior pertinent.

J. Gulsoy,⁽¹⁵⁾ partint d'un context ampli, en primer lloc analitza l'evolució de B^V i fa una descripció bastant precisa dels resultats dialectals peninsulars, comprenent-hi el galaico-portuguès. Respecte del català, després de descriure'n també les realitzacions dialectals en l'actualitat, passa a considerar els textos medievals, que sempre diferencien *v* (*u* a la grafia) de *b*. Gulsoy no està d'acord amb la tesi de D. Alonso, el qual, com hem vist, afirmava que la confusió entre aquestes consonants s'estenia per tot el Nord de la Península, comprenent-hi Catalunya, ja que en aquest cas, segons Gulsoy, la diferenciació no s'hauria estès com a mínim ni a Mallorca ni a l'Alguer, que foren repoblades bàsicament per gent oriünda de l'àrea del català oriental i on encara és ben viva la distinció entre *b* i *v*. Al sud de Catalunya i al País Valencià no es pot descartar, diu Gulsoy, que el manteniment de *b* i *v* es pugui atribuir a una influència dels parlars mossàrabs. Però, respecte de les Illes, «on el llenguatge mossàrab era moribund o amb molt poca vitalitat nó podem veure-hi la mateixa supervivència» (pàg. 79), i tampoc creu que la supervivència de la *v* en alguerès es pugui atribuir a la presència hipotètica d'una minoria de repobladors valencians. En definitiva, Gulsoy arriba a la conclusió que la presència actual de /v/ i /b/ a València, a les Balears i a l'Alguer difícilment es podria

explicar si no és suposant una distinció antiga a la Catalunya Vella, d'on provenien la majoria dels repobladors.

Creiem que aquesta conclusió és bàsicament correcta, i hi afegim que difícilment s'hauria pogut mantenir aquesta distinció en els textos antics si a la Catalunya Vella no hagués existit en la parla. Però, a més, tenim el testimoni més modern d'Antoni Puigblanch (o Puig i Blanch), nascut a Mataró el 1795. Segons aquest gramàtic, al seu temps a Barcelona es confonia *b* i *v* però a Mataró encara en feien distinció: «No en todos los pueblos en que se habla el lemosin se distingue la *v* de la *b*, como allí se da a entender [Salvá, *Gramática de la Lengua Castellana, como aora se habla*]; en Barcelona se equivocan ambas letras, y no será por falta de una educación más esmerada que se dé en otros pueblos. En el mío se distinguen, y me es de consiguiente natural la verdadera pronunciación de la *v*; pero me disonaría en castellano porque no es conforme al uso, así que la evito maquinalemente y sin ningún esfuerzo. La *v* de *vara*, nombre igualmente catalán que castellano, la pronuncio como la que es hablando en catalán, y como *b* en castellano, ni podría sin violentarme trocar el un idioma con el del otro».⁽¹⁶⁾ Si a Mataró encara feien aquesta distinció al final del segle XVIII o al començament del XX, la pèrdua devia ésser relativament recent a Barcelona, més al sud, i potser encara es feia la distinció en altres punts de la Catalunya Vella.

Rasico⁽¹⁷⁾ arriba bàsicament a les mateixes conclusions de Gulsoy, però observa casos d'intercanvi de *v* per *b* i a l'inrevés en diversos documents preliteraris de Catalunya, particularment a l'àrea del català nord-occidental. En aquest sentit es refereix a un document original de l'any 892 amb intercanvi freqüent de *v* per *b*, el qual malgrat que «no porta cap indicatiu de la seva provinença geogràfica, hom el pot atribuir provisionalment al nord-oest del Principat, i més aviat al Pallars, a judicar pel topònim *castro Tarabaldi* que sembla ésser el mateix que es troba en d'altres textos que es refereixen a aquesta regió».⁽¹⁸⁾ Reporta també aquest autor altres mostres de confusió dins l'àrea del català occidental⁽¹⁹⁾ i algunes de la del català oriental, però aquestes són més discutibles. Així, *Castelbel* (any 1063) no deu referir-se a CASTRO-VETULU (Baix Llobregat) (pàg. 130) puix que aquest sempre ha estat en català Castellví, sinó a Castellbell (Bages), provinent de CASTRO-BELIDO; *bobes* (BOVES), en un document del 987 de la regió de Barcelona, com diu Rasico mateix, pot representar un cas d'assimilació (pàg. 131); i una altra més tardana, dels anys 1260-1275, dimanant de la Conca de Barberà, crec que pot ésser degut a un lapsus de l'escrivà puix que hi apareix la forma *savie* al costat de *sabie* i *devie* (pàg. 132). Quant a les *Homilies d'Organyà*, Rasico recull l'afirmació d'A. Gökçen en el sentit que *b* i *v* s'hi distingeixen d'una manera consistent (pàg. 131), però hem de tenir en compte que són traduïdes d'un original provençal avinyonès que feia aquesta distinció.⁽²⁰⁾

pánica, I-Suplemento (Madrid 1962), 155-209.

(13) D. ALONSO, *o.c.*, 189.

(14) Rafael LAPESA, *Historia de la lengua española* (Madrid 1955³), 145.

(15) Joseph GULSOY, *El desenvolupament de la semivocal -w en català*, dins *Catalan Studies in Memory of Josephine de Boer* (Barcelona 1977), 71-98.

(16) ANTONIO PUIGBLANCH, *Opúsculos gramático-satíricos*, I (Londres 1832), pàgs. XLII-XLIII, ed. facsímil (Barcelona, Curial, 1976). Al final del segle XVIII ja es produïa aquesta confusió a Barcelona, però els escrits cultes solien mantenir la distinció: veg. Josep MORAN, *Un document familiar català del segle XVIII. Transcripció i comentari lingüístic*, «Llengua & Literatura», II (1987), 306. En un escrit popular com és el text anònim *Successors de Barcelona (1822-1835)*, ed. de Josep Maria OLLÉ ROMEU (Barcelona 1981), hi apareixen contínuament formes com *bèyem* (vèiem), *anaba*, *abtitibat* (activitat), *beus* (veus), *dibisió*, *serbils*, etc.

(17) Philip D. RASICO, *Estudis sobre la fonologia del català preliterari* (Barcelona-Montserrat 1982), 118-135.

(18) RASICO, *o.c.*, 130. Crec que hem de confirmar aquesta suposició puix que el *castro Tarabaldi* figura en els límits del castell de Llordà (Isona) en la venda que d'aquest va fer el comte d'Urgell a Arnau Mir de Tost el 1033. A més, l'escriva *Centullus presbiter* d'aquest document, figura en altres documents del bisbat d'Urgell del final del segle IX: veg. Cebrià BARAUT, *Les actes de consagracions d'esglésies del bisbat d'Urgell (segles IX-XII)*, «Urgellia», I (1979), 31.

(19) A aquestes mostres de confusió podem afegir les següents, que corresponen a un document ribagorçà, del 1241, que reflecteix el romanç primitiu d'aquesta zona amb influència catalana: *bos* (vós), *bene* (vendre), *bolentas* (voluntats), al costat de *Viu*, *vila*, *aver*, *aviage*, *vos*, *Valciniz* (vall de Senyiu), veg. Ignasi PUIG I FERRETÉ i Josep MORAN, *La vall de Senyiu i els comtats de Pallars i Ribagorça*, «Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona» XXXIX (1983-84), 133-144.

(20) Josep MORAN, *Les homilies d'Organyà en relació amb les homilies provençals de Tortosa*, «Estudis de llengua i literatura catalanes», IV (Montserrat 1982), 67-84. Tracto particularment la distinció entre *b* i *v* en el text provençal en la meua tesi doctoral *Les homilies de Tortosa. Estudi filològic i lingüístic*, lligada a la Universitat de Barcelona el juny de 1988.

(21) *Diccionario crítico etimológico de la lengua castellana*, IV, pàg. 682, lín. 36-45, s.v. «vaso»: «La confusión de *v* con *b* ya se documenta en masa en el pallarés y en otras hablas septentrionales de ese idioma [català], desde h. 1400 por lo menos.»

(22) Joan VENY en el seu estudi del «Regiment de preservació de pestilència» de Jacme d'Agramont (s. XIV) (Tarragona 1971) observa que en posició inicial «és constant la distinció entre *B* i *V*. Només es registra un cas de confusió amb *b*: (estels) *bolants*» (pàg. 115) i no indica cap confusió en posició intervocàlica. No en presenta tampoc el text dels abusos comesos a Lleida per P. de Lobeira, del final del segle XII o del començament del

La conclusió de Rasico és en el sentit de confirmar la distinció medieval de *b* i *v*, que de la Catalunya Vella fou duta durant la reconquesta a tot el domini català, distinció que, d'acord amb Gulsoy, creu que podria haver rebut un possible reforç dels parlars mossàrabs, i que la confusió «sembla haver començat en alguns indrets almenys des del segle XIII, tal com palesen els documents de la Baixa Ribagorça, el Pallars, l'Alt i el Baix Urgell i la Conca de Barberà. L'ur confusió en aquestes contrades es constata aproximadament un segle abans de la data que suggereix Coromines.⁽²¹⁾ Això no obstant, sembla que la generalització de la confluència de les /b/ i /v/ fou un fenomen relativament tardà a la major part del Principat i també al Rosselló» (pàg. 133), i manifesta així mateix que «el fet que alguns dels exemples més antics de la confusió de les /b/ i /v/ compareixen en els documents del Pallars deu explicar-se per una influència del basc», ja que, segons Coromines «va haver-hi al Pallars una simbiosi lingüística basco-romànica que sobrevisqué fins cap al principi del segle XI» (pàg. 133, nota 66).

Quant a la possible existència de la distinció entre aquestes consonants en les parles mossàrabs meridionals, crec que hem de suposar que el substrat devia restar-hi emmudit, perquè en aquesta àrea era bàsicament ibèric, i, com hem dit abans, segons els coneixements que tenim de la llengua ibèrica no disposava tampoc, com les parles pirinenques pre-romanes, de fonemes d'articulació labiodental, sonor /v/ o sord /f/.

Amb les mostres que dona Rasico jo no m'atreviria a afirmar que la confusió era tan antiga al Baix Urgell i a la Conca de Barberà. Els textos lleidatans medievals no solen presentar confusions,⁽²²⁾ però reconec que això podria ésser degut a l'efecte igualador de la koiné literària sense excloure la possibilitat que, com veurem més endavant, la lletra *u* pogués representar una realització de -B^v- de caràcter fricatiu [b] en posició intervocàlica i la lletra *b* el so oclusiu [b]; i respecte de la Conca de Barberà, que pertany al català oriental, recordem que és contigua al Camp de Tarragona, on encara és viva la distinció. Bàsicament, però, crec que podem afirmar, com fa Rasico, que la confusió de *b* i *v* fou un fenomen relativament tardà a la major part de Catalunya, però ens serà molt difícil de precisar-ne el procés cronològic i territorial, amagat per la convenció gràfica.

Pel que fa a l'àrea més septentrional, pirinenca o pre-pirinenca, la publicació recent de nous documents originals inèdits d'època pre-literària ens permet d'ampliar notablement el nombre de mostres de confusió gràfica. En primer lloc ens referirem als documents de l'Arxiu Capitular d'Urgell, publicats per Cebrià Baraut, corresponents als segles IX i X.⁽²³⁾ Pràcticament tots els documents originals que apareixen des del començament en aquest repertori presenten confusions: doc. 3, any 829 (pàgs. 28-29): *boluntas*, *bia puplica*, *binea*, *serbos*, *binea* (5 veg.), *bfoluleris*; doc. 19, any 860 (pàgs. 33-34): *boluntas*, *billa*,

adbenit, Billanoba, bindimus, balentem, bos, binditores, benturum, bel (uel); doc. 21, any 862 (pàgs. 34-35): *suorbio, balentem, benturum*; doc. 22, any 863 (pàgs. 35-36): *uona, olibeto*; doc. 23, any 867 (pàg. 36): *bindimus* (2 veg.), *bobis* (2 veg.), *billa, Bibani, conbenit, balente, binditores, bero, bos, bindictis, benturum, bobis*; doc. 24, any 867 (pàg. 37): *conbenit*; doc. 25, any 872 (pàgs. 37-38): *inbeni, bocatio, bera*; doc. 27, any 873 (pàg. 39): *Billanoua, bindictionis*; doc. 29, any 878 (pàgs. 40-41): *bero, benturum, bindictionis*; doc. 33, any 889 (pàg. 43): *binea, balente, bindicionis, binea*. A partir de l'any 890 millora notablement la correcció dels documents llatins quant a la grafia de *b* i *u*, però les confusions apareixen encara de vegades, per exemple: doc. 37, any 893 (pàg. 45): *bendito* (2 veg.), *bindere, bindo* (2 veg.), *billa, Benancia, bolueris, bindicionis*; doc. 50, any 902 (pàgs. 50-51): *bindimus* (2 veg.), *birginis, binditores, bero, bendendum, bolueris, bindiccionis* (2 veg.), *benerit, binkulo*.

Tots aquests documents presenten un caràcter molt pobre i corresponen a transaccions rústiques; devien ésser redactats per clergues rurals amb poca instrucció llatina i que encara conservaven l'escriptura visigòtica, substituïda progressivament per la carolina en aquest bisbat des del final del segle IX fins al primer terç del segle X.⁽²⁴⁾ La desaparició de les confusions que estudiem coincideix, doncs, amb l'extensió de l'ensenyament carolingi a la diòcesi d'Urgell; observem també que les actes de consagració del segle IX corresponents a aquest bisbat no presenten gaires confusions, degut probablement al fet que eren redactades pels escrivans de la cúria diocesana, més cultes que els clergues rurals.⁽²⁵⁾

Cebrià Baraut ha publicat un altre repertori de documents originals antics corresponents a l'antic monestir de Sant Climent de Codinet (el Pla de Sant Tirs, Alt Urgell),⁽²⁶⁾ on tots els documents del segle IX (excepte el primer, redactat per un escrivà més culte) també presenten confusions: doc. 2, any 829 (pàgs. 159-160): *uone, dibersa, bineis*; doc. 3, any 837 (pàgs. 160-161): *boluntas, bobis, boce, bobì, bolueris, tiui, bolimus*; doc. 4, any 840:⁽²⁷⁾ *uonnis, vibere, boluerint, benturum, benerimus, benerint, serbire*; doc. 5, any 846 (pàgs. 162-163): *serbire, bolunt, bocatur, bero, bobis* (3 veg.), *bindimus* (2 veg.), *bos* (2 veg.), *uone, balo* («vall»), *benturi* (2 veg.), *benturum*; doc. 6, any 853 (pàgs. 163-164): *bobis* (3 veg.), *bindere, bindimus* (2 veg.), *bos* (2 veg.), *bestre*; doc. 7, any 857-858? (pàgs. 164-165): *sibe* (2 veg.), *bero, bolueris, benerit*; doc. 9, any 865 (pàgs. 166-167): *sibe, billa, Nobas, benturum*; doc. 10, any 887 (pàgs. 167-168): *bel, binea* (2 veg.), *bos, bia, bero, liuera, benturum, benerit, benero, bestre*; doc. 11, any 898 (pàg. 168), *bobis, binere, binimus, res balentes, bos, bero, karta bindicionis beneri*; doc. 12, any 899 (pàg. 169): *uouis* (vobis), *nouis* (nobis), *arvores*. També en aquests documents a partir del segle X se supera la confusió general, que ja només es fa esporàdica, com en el document 15,

XIII, segons el fragment publicat per P. RUSSELL-GEWBETT, *Mediaeval Catalan Linguistic Texts* (Oxford 1965), doc. 21, pàgs. 90-91. Aquesta confusió no és tampoc un fenomen destacat en l'estudi de Maria Dolores FARRENY I SISTAC, *Processos de crims del segle XV a Lleida: transcripció i estudi lingüístic* (Lleida 1986).

(23) Cebrià BARAUT, *Els documents, dels segles IX i X, conservats a l'Arxiu Capitular de la Seu d'Urgell*, «Urgellia», II (1979), 7-145.

(24) BARAUT, *Els documents...* o.c., 25-26.

(25) Cebrià BARAUT, *Les actes de consagracions d'esglésies del bisbat d'Urgell (segles IX-XII)*, «Urgellia», I (1978), 11-182. RASICO, o.c., 129, només observa en aquest repertori una mostra de *v* per *b*: *vona voluntate*, en l'acta de consagració de Sant Martí de Saldes (Alt Berguedà), de l'any 857.

(26) Cebrià BARAUT, *Diplomatari del monestir de Sant Climent de Codinet (segles IX-XI)*, «Studia Monastica», XXIV (1982), 147-201.

(27) Aquest document és publicat complet per Cebrià BARAUT, *El monestir de Sant Andreu de Trespunts*, «Studia Monastica», XXVI (1984), 269-270.

any 904 (pàg. 171: *bobis* (2 veg.), *bineas*, *benero*, *binea*, i aquesta millora en la qualitat gramatical és concomitant amb l'adopció progressiva de l'escriptura carolina.⁽²⁸⁾

En els documents de la seu de Vic corresponents als segles IX i X,⁽²⁹⁾ no observem confusió, excepte en tres documents originals relacionats amb el Berguedà i en altres tres relacionats amb Gurb (Osona), redactats aquests últims per un mateix escrivà, anomenat Sesenandus. Les mostres berguedanes són: doc. 1, any 879 (pàg. 1): *bicescomite*; doc. 3, any 881 (pàgs. 2-3): *bindo* (4 veg. i 1 veg. *uindo*), *bindendi*, *bolueris*, *benerit*;⁽³⁰⁾ i les de Sesenandus; doc. 17, any 892 (pàgs. 16-17): *binditris*, *Ueneficio*; doc. 18, any 892 (pàgs. 17-18): *bobis* (*uobis*);⁽³¹⁾ doc. 19, any 892 (pàgs. 18-19): *billa*, *bero* (4 veg.), *bos* (*uos*), *rem balente*, *binea*, *bobis* (*uobis*), *carta bindictione*.

Com podem observar, la major part de totes aquestes confusions es troben a començament de paraula o en situació postconsonàntica, però no en manquen en posició intervocàlica: *Billanoba* (any 860 i 873), *Bibani* (867), *olibeto* (863), *dibersa* (829), *vibere* (840), *sibe* (865), *Nobas* (865).

Quant a les mostres de *u* per *b*, crec que en posició inicial: *uona* (863), *uone* (829 i 846), *uonis* (840), i postconsonàntica: *aruores* (899) són ultracorrecions que corroboren l'existència de confusió de *v* i *b* en aquesta posició. La *u* intervocàlica de *tiui* (837), *suuorbio* (862), *liuera* (867), *uouis* (899), *nouis* (899), com veurem més endavant, pot representar una pronúncia fricativa [β] provinent de -B- intervocàlica llatina, fins i tot en els mots que no han tingut continuadors romànics: *tiui*, *uouis*, *nouis*.⁽³²⁾ En qualsevol cas, aquestes darreres confusions (a les quals podem afegir la inversa *sibe* per *siue*) permeten de fer la deducció que en el medi en què es van escriure aquests documents es produïa betacisme⁽³³⁾ àdhuc en la pronúncia del llatí après a les escoles.

La confusió fonètica entre /b/ i /v/ presenta, segons l'origen dels documents anteriors, un caràcter pirinenc o pre-pirinenc (Ribagorça, Pallars, Alt Urgell i potser Cerdanya i Berguedà), i sens dubte és deguda, com diu Rasico, a una influència directa del substrat de tipus bascoide o pirinenc, que en aquestes comarques devia ésser ben operatiu. Un paral·lelisme clar devia presentar aquest fenomen a l'altra banda dels Pirineus i per la mateixa causa, no solament en gascó, sinó també almenys en les parles llenguadocianes del País de Foix i de l'Alta Conca de l'Aude, i que, com hem vist abans, avui arriba fins a l'Olt i l'Orlhaguès (veg. nota 6).

Malgrat aquestes confusions gràfiques entre *b* i *v* en documents llatins, els primers escrits en català procedents de l'àrea pirinenca presenten poques confusions. D'antuvi aquest fet és sorprenent, puix que els textos en català apareixen en aquesta zona en una època ben arcaica, des de la segona meitat del segle XI, quan no hi havia encara gaires models literaris en romanç. Però la mateixa distinció gràfica es presenta en els documents antics de Gascunya, on

(28) Veg. el cap. 4 «L'escriptura» de C. BARAUT, *Diplomatari... o.c.*, 151.

(29) Eduard JUNYENT I SUBIRÀ, *Diplomatari de la catedral de Vic*, fasc. 1 (Vic 1980).

(30) Aquest document presenta altres vulgarismes ben interessants per al coneixement del català pre-literari del segle IX: *in pau Bergetanense*, *isa terra* (IPSA TERRA), *isso porco*, *ob-tubras* (OCTOBRIS).

(31) Aquest mateix document presenta la forma *Oriolo* (AU-REOLU) amb reducció AU > o.

(32) Les mostres de -u- en lloc de -b- apareixen sovint en textos catalans de caràcter feudal escrits en llatí macarrònic; veg. els nombrosos exemples que figuren al *Glossarium Mediae Latinitatis Cataloniae*, fasc. 3, s.v. «cabalcata»: sempre *caual*; «caballaria»: *cauallaria*; «caballarius»: *cavallarius*; «caballicare»: *caualicare*; «caballinus»: *cauallinus*; «caballus»: *cauallus*.

(33) Entenem per betacisme, d'acord amb la definició de Joan Veny, la «pronunciació de la /v/ com a /b/». Per exemple en barceloní *vaca* sona [bákə] per betacisme» (*Els parlars catalans* (Palma de Mallorca 1982), 241).

sabem que la confusió de /v/ en /b/ és antiga (veg. nota 3); no és estrany, doncs, que en tot el domini català també es practiqués la distinció gràfica d'aquestes consonants.

Però també és possible que en la zona pirinenca a què ens referim, els resultats de V i B llatines en posició inicial o postconsonàntica haguessin confluït d'antic en un so bilabial oclusiu [b], representat gràficament de manera directa per *b* en lloc de *u* en els documents llatins del segle IX (*bindo*, *binea*, etc.) i de manera indirecta per les ultracorreccions que presenten *u* per *b* (*uona*, *ueneficio*, *aruores*, etc.). En posició intervocàlica el resultat de -B^v-, representat per *u* (*v*) en els documents en català podrien correspondre a una pronúncia fricativa bilabial [β] en aquest territori, mentre que la *b* gràfica en la mateixa posició representaria arreu un so oclusiu [b] (<-P-). Fora de l'àrea pirinenca, el resultat primitiu de B^v seria un so labiodental fricatiu [v] representat també per *u*. En qualsevol cas, és evident que hi havia una distinció clara entre *b* oclusiva (<-P-) i *β* fricativa (<-B^v-) puix que si aquests sons esdevenien finals, les solucions respectives són diferents: la -*b*, oclusiva, es va ensordir de nou (PROPE > *probe > prob > prop), mentre que la -*b*, fricativa, es vocalitzà en -*u* (BIBIT > bev > beb > beu).⁽³⁴⁾

En resum, creiem que el resultat /b/ de B^v és propi de l'àrea pirinenca, on no es devia realitzar mai com a /v/ per influència del substrat bascoide. Aquesta solució s'ha de relacionar amb la que es produïa en els parlars pirinencs occitans i en la regió septentrional de la Península Ibèrica. Respecte de la tesi de Dámaso Alonso, la nostra diferència és que l'àrea primitiva d'aquesta confusió en català no comprenia tota la Catalunya Vella, sinó que era circumscrita a l'àrea pirinenca.

Els límits primitius d'aquesta confusió i la cronologia de la seva expansió, però, són ben difícils de precisar, per la distinció constant entre *b* i *v* que tostemps es fa a l'escriptura. En tot cas aquesta expansió devia produir-se a la Catalunya Vella durant l'edat moderna, i en alguns llocs encara més recentment, segons el testimoni de Puigblanch referent a Mataró. En aquest mateix període es va produir l'expansió de la confusió en el domini castellà i possiblement també en occità.

A la Catalunya Nova almenys, l'extensió del betacisme és progressiva, segons els estudis de Daniel Recasens referents al Camp de Tarragona. En aquest territori, on es manté bàsicament la distinció, la pronúncia de *v* labiodental és, però, regressiva, de manera que la confusió avança en dues direccions, diatòpicament, de les ciutats més grans a les localitats més petites, i diastràticament, ja que les generacions més grans conserven millor la distinció que no pas les més joves. Així, a la ciutat de Tarragona la confusió és total, ja observada per Antoni M. Alcover a començament de segle, i s'estén al seu entorn,

(34) GULSOY, o.c., pàgs. 74 i 80-82.

i a Reus la distinció és baixa en les generacions més grans i nul·la en les més joves.⁽³⁵⁾

Les causes de l'extensió del betacisme en català poden haver estat internes i externes. Com a causes externes assenyalarem en primer lloc el contacte directe amb l'àrea betacista, cada vegada més extensa, com hem vist a propòsit del Camp de Tarragona, on la confusió s'estén a partir de les ciutats més grans. En aquest sentit, recordem també que en temps d'A. Puigblanch s'havia produït la confusió a Barcelona, però encara no a Mataró. Potser també hi van ajudar els nombrosos immigrants del Regne de França que es van establir a Catalunya durant els segles XVI i XVII, perquè la majoria d'ells procedien de Gascunya i d'altres regions occitanes que presentaven betacisme. Així mateix hi podien influir els funcionaris civils i militars d'origen castellà, particularment nombrosos a les ciutats més grans.

Quant a les causes internes, tots els autors coincideixen a afirmar que un cop es va produir l'afluïxament de $[-b]$ ($<P-$) en $[-\beta]$ en posició intervocàlica, la proximitat entre $[\beta]$ i $[v]$ va afavorir el betacisme, que es veia facilitat per la manca de tensió articulatòria en aquesta posició. Aquest fet ha estat constatat per D. Recasens a la parla del Tarragonès, on observa que la generació més jove «tendeix a conservar molt millor v inicial que no $-v$ voltada de vocals», i que en aquesta posició intervocàlica «s'estableix una correlació entre $/v/$ poc definida articulatòriament i un producte acústic exempt de les vibracions provocades pel contacte efectiu entre dents i part interna del llavi inferior. De fet, el contacte és gairebé inexistent i molt relaxat, de manera que una orella poc sensible no reconeix amb facilitat el so làbio-dental: la confusió amb $[\beta]$ és, almenys auditivament, un fet constatable».⁽³⁶⁾

Però crec que a més de la similitud fonètica, hem d'afegir com a causa interna del betacisme la manca real de rendiment funcional de l'oposició fonològica $/b/$ i $/v/$. Recasens ha catalogat en la parla del Tarragonès només onze parells mínims, perfectes (amb equivalència morfosintàctica) i imperfectes (sense aquesta equivalència), basats en la distinció entre b i v : a) Parells mínims perfectes: 1. *beure/veure*; 2. *bena/vena*; 3. *ball/vall*; 4. *bel/vel*; 5. *bull/vull*; 6. *(a)cabar* (realitzar amb absència de so vocàlic inicial (*/cavar*); 7. *cabellet/cavallet* («anella per on passen els estenallers de l'arada»); b) Parells mínims imperfectes: 8. *bé/ve*; 9. *beu/veu* (en seqüències com *Aquest té molt bona...*); 10. *bela/vela* (en contextos com *La barca porta...*); 11. *buit/vuit*, als quals afegeix ell mateix un nou parell mínim $[ból]/[vól]$ *Les campanes toquen al.../De sopa no en... més*; i com a oposicions no contrastades: *baca* (gal·licisme recent)/*vaca*; *baró/varó*; *belar/velar* (forma massa culta); *bis* (infreqüent)/*vis* («pern, cargol d'enroscar»); *bolcar* (pronunciat sempre $[buká]/volcà$).⁽³⁷⁾

Seguint la dicotomia saussuriana entre llengua i parla, encara podríem trobar en la nostra llengua altres parells mínims teòrics basats en la distinció entre

(35) DANIEL RECASENS I VIVES, *Notes entorn del rendiment fonològic de l'oposició /b/-/v/ al Tarragonès: estat actual*, «Estudis Romànics», XVI (1971-1975), 163-183; ID. *Estudi lingüístic sobre la parla del Camp de Tarragona* (Barcelona-Montserrat 1985), 122-124.

(36) RECASENS, *Estudi... o.c.*, 181-182. Observem la coincidència de sentit entre la descripció d'aquesta v relaxada segons Requesens i la v castellana primitiva segons Amado Alonso.

(37) RECASENS, *Estudi... o.c.*, 169.

b i *v* com: *vacant/bacant* (de Bacus); *vacil·lar* (verb)/*bacil·lar* (derivat de bacil); *vaga/baga* (nus); *való* (natural de Valònia)/*baló* (pilota); *vauma* (malva)/*bauma* (balma); però la competència ordinària del parlant demostra que no existeix una homonímia greu en la llengua parlada en el cas de substitució de /v/ per /b/. Sembla evident que si l'oposició fonològica entre ambdues consonants hagués tingut un rendiment funcional més alt, no hauria estat possible la confusió fonològica, malgrat llur proximitat fonètica.⁽³⁸⁾ Contràriament, la llengua va reaccionar davant el perill de confusió per proximitat fonètica en posició final entre les sèries -b (nab), -d̄ (sed̄), -g (žog) i -b (nab), -d (sed), -g (žog), i va promoure solucions diferents: -u per a -b (nau), -d̄ (seu) i -g (jou), mentre que les sonores oclusives esdevenien sordes (nap, set, joc), com ha assenyalat J. Rafel.⁽³⁹⁾

Quant al betacisme del valencià apitxat, les causes deuen ser les mateixes que han produït els altres fenòmens fonètics característics d'aquesta parla, sense connexió directa amb el betacisme del Principat. En qualsevol cas, no crec que respongui a una influència del mossàrab local, que, com hem vist, és possible que en fes la distinció. A més, el betacisme no s'estén o no sembla antic a la resta de parles catalanes que han pogut rebre una influència mossàrab. Així, a les terres de l'Ebre, per exemple, malgrat que a les ciutats com Tortosa actualment hi ha confusió, aquesta ha d'ésser ben recent, perquè en la població rural, almenys entre la generació més gran, encara es pot observar la distinció entre *b* i *v*.

Probablement, doncs, el betacisme del valencià apitxat respon a una influència forana, castellana o aragonesa. Al País Valencià, fora de l'àrea apitxada, la distinció pot haver estat afavorida per la tendència al manteniment de la *b* oclusiva en posició intervocàlica.⁽⁴⁰⁾

JOSEP MORAN I OCERINJAUREGUI
Universitat de Barcelona

(38) A les mateixes causes: manca de rendiment funcional i proximitat fonètica, és degut el pas de /s/ a /ʃ/ en català oriental, segons Joan VINY, *Le passage d'*s* neutre à *ç* ouvert dans les dialectes actuels*, dins *La Linguistique catalane* (París 1973), 308-310, trad. cat. a *Estudis de geolingüística catalana* (Barcelona 1978), 47-51.

(39) Joaquim RAFEL I FONTANALS, *La U catalana d'origen consonàntic*, «Estudis Romànics», XII (1963-1968, 1970), 205-206.

(40) Joaquim RAFEL I FONTANALS, *Fonologia diacrònica catalana: aspectes metodològics*, «Problemes de llengua i literatura catalanes. Actes del II Col·loqui Internacional sobre el Català, Amsterdam 1970» (Montserrat 1976), 47-65.